

URSZULA PATOCKA-SIGŁOWY

KOMUNIKOWANIE POLITYCZNE W ROSJI
SPECYFIKA DYSKURSU PREZYDENCKIEGO

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO

KOMUNIKOWANIE POLITYCZNE W ROSJI
SPECYFIKA DYSKURSU PREZYDENCKIEGO

URSZULA PATOCKA-SIGŁOWY

KOMUNIKOWANIE POLITYCZNE W ROSJI
SPECYFIKA DYSKURSU PREZYDENCKIEGO

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2019

Recenzje

prof. zw. dr hab. Ewa Maj

dr hab. Oksana Małysa

Redakcja wydawnicza

Justyna Zysk

Projekt okładki i stron tytułowych

Karolina Zarychta

www.karolined.com

Skład i łamanie

Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja dofinansowana z działalności statutowej Wydziału Filologicznego
oraz Instytutu Rusycystyki i Studiów Wschodnich Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-789-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1. Badania nad komunikowaniem politycznym – przegląd zagadnień	13
1.1. Definicja komunikowania politycznego	13
1.2. Aspekty badawcze komunikowania politycznego	17
1.3. Badania nad komunikowaniem politycznym w Polsce i w Rosji	23
Rozdział 2. Prawne, społeczno-historyczne i psychologiczne aspekty władzy prezydenckiej w Federacji Rosyjskiej	38
2.1. Pozycja prawnoustrojowa Prezydenta Federacji Rosyjskiej	38
2.2. Kompetencje Prezydenta Federacji Rosyjskiej	48
2.3. Prezydent i administracja federalna	55
2.4. Legitymizacja władzy prezydenckiej w Rosji	57
2.5. Osobowość przywódców politycznych	64
Rozdział 3. Dyskurs – tekst – gatunek	69
3.1. Przedmiot badań politolingwistyki	69
3.2. Pojęcie tekstu politycznego i dyskursu politycznego	75
3.3. Klasyfikacja gatunkowa tekstów politycznych	83
3.4. Metodologia gatunkowej analizy rosyjskiego dyskursu prezydenckiego	94
Rozdział 4. Specyfika gatunkowa rosyjskiego dyskursu prezydenckiego	129
4.1. Prezydenckie orędzia inauguracyjne	130
4.2. Prezydenckie orędzia noworoczne	145
4.3. Coroczne orędzia prezydenta do Zgromadzenia Federalnego	162
4.4. Telemosty Władimira Putina – szczególna forma dialogu prezydenta ze społeczeństwem	191
Zakończenie	256

Aneks 1. Prezydenckie orędzia noworoczne.	262
Aneks 2. Prezydenckie orędzia inauguracyjne	279
Aneks 3. Główne tematy corocznych orędzi prezydenckich do Zgromadzenia Federalnego	286
Bibliografia	405
Spis tabel	439
Spis wykresów	439
Indeks osób	440

Wstęp

Polacy są bardzo wrażliwi na wydarzenia mające miejsce w Rosji. Decyduje o tym nie tylko położenie tego państwa jako naszego sąsiada, ale także wielowiekowe doświadczenia związane z tym sąsiedztwem. „Prezentowane w polskich środkach masowego przekazu informacje na temat Rosji oraz komentarze dotyczące tego, co się w tym państwie dzieje, bywają mocno zabarwione emocjonalnie. Dziennikarze często w poszukiwaniu sensacji kreują obraz współczesnej Rosji jako kraju zapóźnionego w rozwoju gospodarczym, społecznym i kulturowym. W konsekwencji Rosja jawi się jako kraj zacofany, ogarnięty wszechwładną korupcją, rządzony przez oligarchów”¹. Dziennikarze nie szczędzą także słów dezaprobaty dla działań rosyjskich polityków, a przede wszystkim prezydenta (niezależnie od tego, kto sprawuje ten urząd)².

W materiałach medialnych, jak również w opracowaniach naukowych wielokrotnie podkreślany jest fakt, iż Rosja to kraj usytuowany na peryferiach różnych cywilizacji³. O jego specyfice decydują w dużej mierze czynniki związane z kształtowaniem się państwowości rosyjskiej i ze sferą władzy. Do powstania swoistego, rosyjskiego typu władzy politycznej przyczyniły się wzory mongolskie i tradycja bizantyńska⁴. To władza scentralizowana, niepodzielna, wymagająca posłuszeństwa i nieograniczona żadnym zewnętrznym prawem. Zasadą autorytarnego sposobu rządzenia w Rosji była „samowolność sprawującego władztwo i niepodleganie żadnej (często nawet formalnie) rzeczywistej kontroli innych

¹ A. Stelmach, *Zmiana i stabilność w systemie politycznym współczesnej Rosji*, Poznań 2003, s. 5.

² U. Patocka-Sigłowy, *Wizerunek Władimira Putina i Dmitrija Miedwiediewa na łamach wybranych numerów tygodnika „Wprost”* [w:] *Obrazy Rosji i Rosjan w Polsce od końca XIX wieku do początku XXI stulecia. Myśl polityczna. Media. Opinia publiczna*, red. E. Kirwiel, E. Maj, E. Podgajna, Lublin 2011, s. 271–287; *eadem*, *Obraz polityków rosyjskich na łamach tygodników „Wprost”, „Polityka”, „Newsweek”, „Przegląd Rusycystyczny”* 2012, nr 1–2, s. 72–86.

³ D. Trenin, *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Washington 2002.

⁴ J. Potulski, *System partyjny Rosji. Tradycja i współczesność*, Gdańsk 2007, s. 297.

organów władzy państwowej”⁵. Ze względu na to, jak pojmowano władzę polityczną w Rosji na przestrzeni wieków, słabo rozwinęły się instytucje przedstawicielskie, a symbolem kultury politycznej stał się car, będący najwyższym władcą Rosji, symbolem despotycznej i niepodzielnej władzy. „Do tradycji politycznej Rosji należało istnienie jednego, centralnego ośrodka decyzyjnego skupiającego w swym ręku uprawnienia władzy wykonawczej, ustawodawczej i sędowniczej”⁶.

Zasadniczym elementem dzisiejszego systemu politycznego w Rosji jest urząd prezydenta – najważniejszy urząd w państwie wyposażony w prerogatywy, które umożliwiają rzeczywiste sterowanie polityką państwa. Zdaniem Sylwestra Gardockiego, na cechy obecnej prezydentury rosyjskiej wpływ wywarła zarówno tradycja carskiej Rosji, jak i komunistycznego totalitaryzmu. Absolutyzm caratu nie jest bezpośrednią przyczyną silnej personalizacji władzy prezydentów Federacji Rosyjskiej (FR). Nie można też uznać, że kształt urzędu prezydenckiego w Rosji to skutek wodzowskich obyczajów w państwie radzieckim. Jednak istnienie w przeszłości Rosji carów dzierżących władzę absolutną oraz potężnych przywódców Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR) ułatwiło powstanie systemu superprezydenckiego⁷.

Jednym z najważniejszych atrybutów władzy prezydenckiej w Rosji jest skuteczne demonstrowanie siły. Narzędzie, które może pomóc w realizacji tego zadania, to umiejętnie wykorzystywany język. Wynika to z faktu, iż polityka i władza jako nieodłączne elementy naszej cywilizacji już od czasów starożytnych łączone były z retoryką⁸.

Książka jest próbą ukazania rosyjskiej prezydentury przez pryzmat procesu komunikacji. Ma ona pomóc w udzieleniu odpowiedzi na pytanie o znaczenie różnych typów wystąpień publicznych w dzisiejszej polityce rosyjskiej. Powyższy cel starano się osiągnąć poprzez analizę rosyjskiego dyskursu prezydenckiego.

Dyskurs polityczny, w tym także dyskurs prezydencki, jest obiektem zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Interdyscyplinarność tego zagadnienia sprawia, że do jego analizy podchodzi się w bardzo zróżnicowany sposób. Można wyróżnić między innymi podejście filologiczne, według którego tekst polityczny jest rozpatrywany jako zwykły tekst na tle koncepcji politycznych i ideologicznych; podejście politologiczne, gdy dokonuje się politologicznej interpretacji tekstu; podejście socjopsycholingwistyczne, mierzące poziom realizacji celów mówiącego, czyli jego efektywność; oraz podejście

⁵ *Ibidem*, s. 297.

⁶ *Ibidem*.

⁷ S. Gardocki, *Instytucja prezydenta w polityce Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2009, s. 12.

⁸ Jednym z dowodów łączenia polityki z retoryką mogą być np. prace Arystotelesa, przede wszystkim *Polityka* (Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Wrocław 2005) i *Retoryka* (Arystoteles, *Retoryka. Retoryka dla Aleksandra. Poetyka*, tłum. H. Podbielski, Warszawa 2004).

hermeneutyczne, biorące pod uwagę konkretne okoliczności powstania i użycia tekstu politycznego⁹.

Interdyscyplinarność pojęcia dyskursu politycznego łączy się również ze zróżnicowaniem metodologii wykorzystywanych do jego analizy. W badaniach, które dotyczą współczesnego dyskursu politycznego, stosowane są techniki charakterystyczne nie tylko dla lingwistyki i politologii, lecz także wielu innych dyscyplin, w tym przede wszystkim dla kognitywistyki, mediolingwistyki, socjolingwistyki, analizy dyskursu, retoryki, kultury języka, a ponadto dziedzin pokrewnych, takich jak lingwokulturologia, pragmatyka lingwistyczna, psycholingwistyka, dziennikarstwo, badanie wizerunku, teoria i praktyka oddziaływania językowego, badanie gatunków, komunikacja międzykulturowa. Różnorodność tych metodologii bardzo wzbogaca prowadzone badania, gdyż każda z nich skupia się na innych prawidłowościach. Tematyka komunikowania politycznego obecna jest oczywiście w badaniach polskich i rosyjskich naukowców¹⁰.

Rosyjski dyskurs polityczny, a przede wszystkim dyskurs prezydencki, nie należą do tematów często podejmowanych przez polskich badaczy. Powstało niewiele opracowań monograficznych i artykułów poświęconych tej problematyce¹¹. W związku z tym niniejsze opracowanie może w niewielkim chociaż stopniu uzupełnić tę lukę w polskich badaniach nad rosyjskim dyskursem prezydenckim.

⁹ В.З. Демьянков, *Политический дискурс как предмет политологической филологии* [w:] *Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования*, red. В.И. Герасимов, М.В. Ильин, s. 34, <http://www.philology.ru/linguistics1/demyankov-02.htm> [dostęp: 10.11.2017].

¹⁰ Kierunki tych badań zostaną przedstawione w podrozdziale 1.3.

¹¹ Np. A. Antczak-Barzan, I. Plashkina, *Kultowa propaganda: rosyjski dyskurs komunikowania politycznego w przekazie telewizyjnym stacji „Pierwyj kanał”*, Toruń 2017; G. Dudek, *Эпистемическая модальность в борьбе за голоса избирателей – анализ телепрограммы „Разговор с Владимиром Путиным”*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2012, nr 3, s. 457–466; G. Dudek-Waligóra, *Argumenty do zdrowego rozsądku w dyskursie politycznym (na przykładzie wystąpień W.W. Putina)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Russologica” 2015, t. 8, s. 5–13; eadem, *Modalność epistemiczna w strategii argumentacyjnej na materiale tekstów reprezentujących współczesny rosyjski dyskurs polityczny*, Kraków 2017; J. Gliwińska-Kotynia, *Прагматический анализ избранных высказываний В. Путина*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica” 2011, z. 7, s. 39–47; eadem, „Разговор с Владимиром Путиным. Продолжение 2009, 2010”: многообразный имидж политика, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica Rossica” 2012, z. 8, s. 32–42; A. Jaskólski, *Dyskurs polityczny w Rosji. Analiza pragmatyngwistyczna*, Toruń 2014; M. Noińska, *Wartości w orędziach noworocznych polskich, rosyjskich i niemieckich przywódców w latach 2012–2015*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2017, nr 8, s. 397–405; O. Małysa, A. Zych, *Debata parlamentarna w świetle demokracji języka (na materiale polskich i rosyjskich obrad parlamentarnych)* [w:] *Gramatyka a tekst*, red. H. Fontański, J. Lubocha-Kruglik, Katowice 2007, s. 201–214; U. Patocka-Sigłowy, *Orędzie prezydenckie jako gatunek wypowiedzi politycznej* [w:] *Dyskursy komunikacji medialnej*, red. A. Filipczak-Białkowska, Łódź 2011, s. 93–100; eadem, *Механизм*

Książka składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy jest próbą przedstawienia różnorodnych definicji podstawowego dla niniejszej książki terminu „komunikowanie polityczne”. W tej części pracy zaprezentowano także różnorodność badań z zakresu komunikowania politycznego prowadzonych przez badaczy w Polsce i w Rosji. Tematyka przytoczonych opracowań dowodzi, jak intensywnie rozszerzają się w ostatnich latach horyzonty lingwistyki i jak dużą rolę zaczyna w nich odgrywać wiedza pozajęzykowa. Treści zawarte w tym rozdziale (szczególnie w podrozdziale 1.3.2) pokazują, jak bardzo rozbudowane są badania nad komunikowaniem politycznym w Rosji. Warto to podkreślić, gdyż wśród polskich badaczy źródła te nie cieszą się popularnością i są przez nich niezmiernie rzadko przywoływane.

W związku z tym, iż badania nad komunikowaniem politycznym mają interdyscyplinarny charakter, w rozdziale drugim zaprezentowano prawne, społeczno-historyczne i psychologiczne aspekty władzy prezydenckiej w Rosji. Szczególną uwagę zwrócono na pozycję prawnoustrojową prezydenta i jego rozbudowane kompetencje. Ze względu na fakt, iż dyskurs prezydencki to wytwór pracy nie tylko samego prezydenta (prezydenta jako jednostki), ale również sztabu jego współpracowników (prezydenta jako instytucji), poruszony został temat administracji prezydenckiej. W rozdziale tym podjęto także próbę krótkiego wyjaśnienia fenomenu popularności prezydenta w społeczeństwie rosyjskim. Jest to zjawisko zupełnie niezrozumiane w Polsce i często mylnie interpretowane.

Rozdział trzeci zawiera przegląd funkcjonujących w opracowaniach polskich i rosyjskich definicji trzech terminów: „dyskurs”, „tekst” i „gatunek”. Jego ostatnia część dotyczy metodologii gatunkowej analizy dyskursu prezydenckiego. Zostały tu scharakteryzowane przede wszystkim ustalenia badaczy rosyjskich. Jak podkreślono w rozdziale pierwszym, komunikowanie polityczne jest obiektem badania wielu naukowców w Polsce, jednak ze względu na to, iż materiałem

политических выступлений президента Владимира Путина (на материале послания с 25 апреля 2005 года), „Научный Вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация” 2014, вып. 14, s. 18–26; eadem, The mechanism of political speeches using the example of the address of President Vladimir Putin, „Russian Linguistic Bulletin” 2015, No. 3, s. 24–28; eadem, Gorąca linia Władimira Putina – prezydent w ogniu pytań obywateli [w:] Perswazja językowa w różnych dyskursach, t. 1, red. Ż. Śladkiewicz, A. Klimkiewicz, Gdańsk 2017, s. 131–147; Ж.П. Сладкевич, Сфера своих и чужих в жанре новогоднего поздравления президентов России, Беларуси и Польши, „Acta Slavica Estonica VIII. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика” 2016, № 7, s. 187–199; R. Szymula, Особенности русского политического дискурса (на примере инаугурационной речи президента Владимира Владимировича Путина, 2012 год), „Acta Neophilologica” 2014, t. 16, s. 115–125; A. Zuch, O. Małysa, Языковые средства дискредитации противника в официальных выступлениях политиков [w:] Славистика: синхрония и диахрония. К 70-летию И.С. Улуханова, ред. В.Б. Крысько, Москва 2006, s. 292–303.

badawczym w niniejszej rozprawie są wystąpienia Prezydenta Federacji Rosyjskiej, uwagę skupiono właśnie na metodologii opracowanej przez naukowców rosyjskich.

Rozdział czwarty zawiera analizę wybranych wystąpień prezydenta przeprowadzoną z perspektywy lingwistyczno-genologicznej z uwzględnieniem czynnika kulturowego i pragmatycznego. Prezydent FR jest osobą, która bardzo często występuje publicznie. O jego aktywności może świadczyć chociażby liczba relacji zamieszczanych na oficjalnej stronie internetowej prezydenta www.kremlin.ru. Występuje on zarówno na arenie międzynarodowej (np. w trakcie bilateralnych oraz wielostronnych spotkań, udzielając odpowiedzi na pytania dziennikarzy podczas wizyt zagranicznych), jak i krajowej (np. oświadczenia, orędzia, wystąpienia w trakcie uroczystości państwowych, przemówienia na oficjalnych spotkaniach, życzenia przekazywane przedstawicielom różnych grup zawodowych, życzenia składane z okazji świąt państwowych i religijnych, wystąpienia w trakcie konferencji prasowych). W związku tym odbiorcami jego wystąpień są nie tylko Rosjanie, ale również przedstawiciele wielu innych krajów.

Materiał do analiz stanowią prezydenckie orędzia inauguracyjne, prezydenckie orędzia noworoczne i coroczne orędzia prezydenta do Zgromadzenia Federalnego ogłoszone przez Władimira Putina i Dmitrija Miedwiediewa, począwszy od 31 grudnia 1999 roku¹² aż do 1 marca 2018 roku¹³. W ten sposób badaniem objęto trzy kadencje Putina i jedną kadencję Miedwiediewa. Wystąpienia te zostały wybrane ze względu na ich specyfikę gatunkową, o czym będzie mowa w rozdziale czwartym, w częściach 4.1, 4.2 i 4.3. Ostatni podrozdział tego rozdziału poświęcony jest telemostom Władimira Putina. Skoncentrowano się na tym gatunku z uwagi na jego wyjątkowość. Telemosty są formą komunikacji, która nie funkcjonowała w przestrzeni rosyjskiej przed prezydenturą Putina. Nie jest ona również zbyt często wykorzystywana przez przywódców innych państw, dlatego jej charakterystyka jest tak ważna dla problematyki omawianej w niniejszej książce.

W prezentowanych tu badaniach nie przeprowadzono porównania wystąpień w układzie Putin – Miedwiediew, gdyż zadaniem pracy jest charakterystyka gatunków dyskursu prezydenckiego, nie zaś charakterystyka portretu retorycznego konkretnych przywódców.

Niniejsze opracowanie stanowi punkt wyjściowy do kolejnych, kompleksowych badań nad dyskursem prezydenckim w Rosji. Jest ono również próbą upowszechnienia na gruncie polskich badań osiągnięć badaczy rosyjskich zajmujących się problematyką komunikowania politycznego.

¹² Orędzie noworoczne ogłoszone przez Władimira Putina jeszcze przed rozpoczęciem pierwszej kadencji prezydenckiej.

¹³ Coroczne orędzie do Zgromadzenia Federalnego ogłoszone pod koniec trzeciej (formalnie pierwszej) kadencji.

Rozdział 1

Badania nad komunikowaniem politycznym – przegląd zagadnień

1.1. Definicja komunikowania politycznego

Pojęcie „komunikowanie polityczne” jest definiowane różnie w zależności od sytuacji historycznej, stosunków społecznych i politycznych, kultury politycznej oraz interesów, które polityka ma realizować. Można je, zgodnie z propozycją Stanisława Michalczyka, rozpatrywać w sposób teoretyczno-analityczny na co najmniej trzech płaszczyznach:

- mikropłaszczyźnie, na której realizują się działania jednostek, grup społecznych, zbiorowości bez udziału aktorów zorganizowanych (analizowane mogą być jednostki z ich poglądami politycznymi, wartościami, stosunkiem do wyborów i mediów);
- mezopłaszczyźnie, na której działania podejmują organizacje i instytucje (aktorzy zorganizowani);
- makropłaszczyźnie, która dotyczy działań społeczeństwa jako całości (naukowe analizy są wieloaspektowe, dążą do tworzenia teorii i całościowego opisywania zjawisk)¹⁴.

Zdaniem Bogusławy Dobek-Ostrowskiej pojęcie komunikowania politycznego ma dwa znaczenia. Można je rozpatrywać w perspektywie teoretycznej jako dziedzinę badań naukowych oraz w perspektywie technicznej (praktycznej) jako dziedzinę życia politycznego¹⁵. Według badaczki:

¹⁴ S. Michalczyk, *Komunikowanie polityczne. Teoretyczne aspekty procesu*, Katowice 2005, s. 18.

¹⁵ B. Dobek-Ostrowska, *Media masowe i aktorzy polityczni w świetle studiów nad komunikowaniem politycznym*, Wrocław 2004, s. 22; *eadem*, *Komunikowanie polityczne i publiczne*, Warszawa 2006, s. 131.

Komunikowanie polityczne jest procesem dwukierunkowym, który zachodzi w konkretnym otoczeniu społecznym (system społeczny), politycznym (system polityczny), medialnym (system medialny) i kulturowym (system kulturowy). Studia nad komunikowaniem politycznym koncentrują się na wzajemnych relacjach dwóch autonomicznych obszarów ludzkiej aktywności – polityki oraz komunikowania i podkreślają ścisły związek tych dwóch kategorii¹⁶.

Opinia ta jest zgodna z myślą francuskiego badacza Jacques'a Gerstlégo, który uważa, że polityka nie mogłaby funkcjonować bez komunikowania, a społeczeństwo bez umiejętności porozumiewania się byłoby bezmyślnym tworem¹⁷.

Najwcześniejsza definicja komunikowania politycznego pochodzi z pracy *Political Behaviour* wydanej w 1956 roku. Jej autorów – Heinza Eulaua, Samuela Jamesa Eldersvelda i Morrisa Janowitza – interesowały trzy zagadnienia:

- przywództwo polityczne, a więc rola aktorów politycznych w procesach komunikowania;
- udział mediów masowych w polityce, ich funkcja mobilizacyjna oraz przenoszenie wpływu politycznego między formalnymi instytucjami rządzącymi i obywatelami (wyborcami);
- komunikowanie polityczne, które badacze sprowadzili do procesu pośredniczenia w relacjach między instytucjami rządzącymi i wyborcami¹⁸.

Z kolei Robert Denton i Gary Woodward przyjmują za innymi badaczami, że komunikowanie polityczne jest:

- procesem negocjowania zachodzącym w zbiorowości w drodze interpretacji i określania interesów, relacji władzy oraz roli zbiorowości w świecie¹⁹;
- strategią mającą na celu kształtowanie publicznej wiedzy, wierzeń, działań w obszarze polityki²⁰;
- strukturą i relacją trzech elementów: organizacji politycznych, mediów masowych i obywateli²¹.

Zdaniem Dentona i Woodwarda na komunikowanie polityczne składają się cztery elementy: zasoby, kontrola, sankcje i znaczenie. Utożsamiają oni komunikowanie polityczne z debatą na temat wykorzystania zasobów publicznych

¹⁶ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne...*, s. 129.

¹⁷ J. Gerstlé, *La communication politique*, Paris 1992; J. Gerstlé, C. Piar, *La communication politique*, Paris 2016. Zob. także B. Dobek-Ostrowska, *Media masowe i aktorzy polityczni...*, s. 19; *eadem*, *Komunikowanie polityczne i publiczne...*, s. 129.

¹⁸ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne...*, s. 134; *eadem*, *Porozumienie czy konflikt? Politycy, media i obywatele w komunikowaniu politycznym*, Warszawa-Białostok-Białą 2009, s. 11–12.

¹⁹ C. Smith, *Political Communication*, San Diego 1990.

²⁰ *New Directions in Political Communication. A Resource Book*, eds. D. Swanson, D. Nimmo, London 1990.

²¹ B. McNair, *An Introduction to Political Communication*, London 1995.

(*revenue*), oficjalnej władzy, która zgodnie z obowiązującym prawem podejmuje decyzje ustawodawcze i wykonawcze (*control*), oficjalnych sankcji, pozwalających nagradzać lub karać w imieniu państwa (*sanctions*), społecznego znaczenia takich pojęć, jak „bycie obywatelem”, „znaczenie obywatelstwa”, implikacje społeczne polityki (*meaning*)²².

Z kolei Richard Perloff traktuje komunikowanie polityczne jako proces wymiany i interpretacji komunikatów politycznych między trzema elementami: liderami państwowymi i partyjnymi, mediami masowymi oraz obywatelami. Proces ten postrzega on jako kompleksową i dynamiczną aktywność wszystkich uczestników, wywierających na siebie wzajemny wpływ, a główni aktorzy owego procesu, pojawiający się na scenie publicznej, uczestniczą w wymianie i interpretacji przekazów dotyczących rządu lub prowadzenia spraw publicznych²³.

Pierwsi badacze komunikowania politycznego ograniczali rozumienie tego pojęcia do jednokierunkowego procesu transmisji komunikatów politycznych od rządzących do elektoratu. Obecnie nikt nie podważa twierdzenia, że jest to proces dwukierunkowy, obejmujący elity polityczne, media, obywateli, a także stosowane techniki, takie jak marketing polityczny, sondaże opinii publicznej, reklama i inne. Dan Nimmo i Keith R. Sanders wskazują, że w ciągu półwiecza uformowała się odrębna dziedzina badań naukowych, określony został jej przedmiot badawczy i zdefiniowana problematyka²⁴.

Pojawiają się różne podejścia badawcze, które wpłynęły na kształt i kierunki badań nad komunikowaniem politycznym. Łączy je kilka wspólnych elementów²⁵. Przede wszystkim podkreślany jest komunikacyjny charakter polityki. Jednocześnie wskazuje się na działania komunikacyjne jako fundamentalny element implikujący wymianę przekazów i symboli między uczestnikami procesu. Uważa się, że komunikowanie nabiera charakteru politycznego w wyniku konsekwencji, jakie pojawiają się w systemie politycznym, w funkcjonowaniu polityki, w regulacji zachowań ludzkich, w mediach, wśród elit politycznych (należy zaznaczyć, że oprócz efektów zamierzonych w komunikowaniu politycznym mogą również wystąpić efekty niezamierzone). Dodatkowo wskazuje się dwa obszary aktywności: komunikacyjny i polityczny, które są wprawdzie odrębne, ale wzajemnie na siebie wpływają, a działania komunikacyjne przynoszą konkretne i wymierne efekty w polityce.

Na podstawie wskazanych wyżej podejść badawczych można przyjąć, że komunikowanie polityczne jest:

²² R. Denton, G. Woodward, *Political Communication in America*, New York 1990, s. 10–11.

²³ R.M. Perloff, *Political Communication. Politics, Press and Public in America*, New Jersey–London 1998.

²⁴ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne...*, s. 134; *Handbook of Political Communication*, eds. D. Nimmo, K. Sanders, Beverly Hills 1981.

²⁵ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne...*, s. 134.

- częścią szeroko pojmowanego procesu komunikowania w społeczeństwie jako całości (Michael Rush, Robert Denton, Gary Woodward, Richard Perloff);
- strukturą elementów, takich jak instytucje polityczne i politycy, media masowe i obywatele, które tworzą system komunikowania politycznego (Michael Rush, Jay Blumler, Michael Gurevitch, Brian McNair, Richard Perloff);
- zbiorem relacji między poszczególnymi elementami systemu (Jay Blumler, Michael Gurevitch, Ralph Negrine, Brian McNair), które odbijają się na zawartości komunikowania (Brian McNair, Ralph Negrine);
- strategią lub techniką zdobywania oraz utrzymywania władzy, kreowania aktorów politycznych i rozwijania ich kariery (Dan Nimmo, David Swanson);
- działaniem komunikacyjnym, które jest nieodłącznym atrybutem procesu komunikowania politycznego i wiąże się z określonymi strategiami²⁶.

Dla jednych badaczy komunikowanie polityczne to analiza procesów komunikowania przez pryzmat podmiotów polityki, inni koncentrują uwagę na zespole technik stosowanych przez aktorów politycznych, rządzących i profesjonalnych doradców politycznych, takich jak media, sondaże opinii publicznej, *public relations* (PR), reklamę, marketing polityczny, nowe technologie informatyczne, audiowizualne. Niektórzy autorzy zajmują się systemem związków i interakcji między politykami, wyborcami i personelem mediów oraz analizą kampanii wyborczych²⁷. Różnorodność interpretacji pojęcia komunikowania politycznego bierze swe źródło także z wielości paradygmatów obowiązujących w naukach społecznych oraz z faktu, że komunikowanie polityczne znajduje się w polu zainteresowań nie tylko nauki o komunikowaniu, politologii, socjologii, psychologii społecznej, filozofii, ale także językoznawstwa i semiologii, nauk prawniczych i ekonomicznych, zajmujących się między innymi *public relations*, marketingiem, reklamą polityczną. W niniejszej pracy dominować będzie ujęcie językoznawcze, uzupełnione głównie elementami politologicznymi i społecznymi.

Na podstawie analizy licznych podejść badawczych, osiągnięć szkół naukowych Bogusława Dobek-Ostrowska zaproponowała szeroką syntetyczną definicję komunikowania politycznego, która zostanie wykorzystana w niniejszym opracowaniu. Jej zdaniem

komunikowanie polityczne to proces, który:

- stanowi wycinek olbrzymiego pola naturalnego komunikowania międzyludzkiego;
- zachodzi w określonej przestrzeni komunikacyjnej (informacyjnej);
- obejmuje konkretną zbiorowość ludzką;

²⁶ *Ibidem*, s. 155.

²⁷ *Ibidem*, s. 135.

- odbywa się na mikropoziomie (jednostki), mezopoziomie (instytucje) oraz makropoziomie (społeczeństwo jako całość);
- wykorzystuje wszelkie dostępne kanały komunikacyjne: może być zapośredniczony przez media (komunikowanie masowe i komunikowanie medialne) lub bezpośredni (komunikowanie interpersonalne);
- jest komunikowaniem formalnym;
- ma na celu publiczne przekazywanie i wymianę komunikatów o polityce między aktorami politycznymi, tworzącymi politykę, i obywatelami, których tworzenie polityki dotyczy, przy włączeniu na szeroką skalę mediów masowych odpowiedzialnych za przedstawienie tej polityki;
- jest dwukierunkowy i przebiega od aktorów do obywateli i od obywateli do aktorów²⁸.

Przyjęcie uproszczonego i utrwalonego w literaturze przedmiotu (a także w świadomości społecznej) założenia, że stosunki władzy w państwowym układzie społecznym to relacje między rządzącymi i rządzonymi, pozwoliło Tomaszowi Gobanowi-Klasowi wyodrębnić cztery rodzaje komunikowania politycznego:

- komunikacja elitarna – rządzący komunikują się głównie między sobą, w obrębie elit władzy;
- komunikacja hegemoniczna – rządzący kierują komunikaty ku rządzonym;
- komunikacja petycyjna – rządzeni kierują wypowiedzi ku rządzącym;
- komunikacja asocjacyjna – rządzeni komunikują się między sobą²⁹.

Poddane analizie w niniejszej pracy teksty są reprezentatywne przede wszystkim dla komunikacji hegemonicznej (prezydent jako przedstawiciel rządzących kieruje komunikat do obywateli – rządzonych), uzupełnionej elementami komunikacji petycyjnej (obywatele, wykorzystując dostępne im środki, mogą skierować pytania do przedstawiciela władzy – prezydenta).

1.2. Aspekty badawcze komunikowania politycznego

Dla komunikowania politycznego jako dyscypliny naukowej można wskazać kilka podejść badawczych. Ich przeglądu dokonał Stanisław Michalczyk i wyróżnił następujące perspektywy badawcze³⁰: politologiczną, socjologiczną, psychologiczną, prawoznawczą, pedagogiczną, ekonomiczną, medioznawczą oraz językoznawczą.

²⁸ *Ibidem*, s. 155.

²⁹ T. Goban-Klas, *Wstęp* [w:] B. McNair, *Wprowadzenie do komunikowania politycznego*, tłum. D. Piontek, Poznań 1998, s. 9.

³⁰ S. Michalczyk, *Komunikowanie polityczne...*, s. 41–62.

Polityka jest wspólnym przedmiotem zainteresowania politologii i komunikowania politycznego. David Easton³¹, podobnie jak Karl Wolfgang Deutsch³², traktował komunikowanie jako integralną część systemu politycznego. Rozważania obu autorów miały jednak charakter teoretyczny – żaden z nich nie opierał się na materiale empirycznym.

Aspekty komunikowania politycznego analizuje się poprzez wstępne różniczenie pojęć *polity* (w tym kontekście wskazuje się na prawno-organizacyjne uwarunkowania działalności systemu medialnego i jego znaczenie dla komunikowania politycznego – badanie i opisywanie wpływu kierownictwa polityczno-państwowego na funkcjonowanie mediów), *politics* (ogłód polityczny ujawnia się przede wszystkim w analizowaniu komunikacji wyborczej i jej wpływu na podejmowane decyzje wyborcze – analiza politologiczna uwzględnia nie tylko przebieg procesu walki wyborczej, lecz także czynniki natury socjologicznej, ekonomicznej oraz psychologicznej, które oddziałują na postawy poszczególnych wyborców), *policy* (podejście politologiczne wymaga przede wszystkim analizy funkcjonowania dualnego systemu mediów elektronicznych pod względem skutków politycznych, jak również opisu pluralizmu systemu medialnego oraz form jego przejawiania się w systemach demokratycznych)³³.

Związek między medioznawstwem a komunikowaniem politycznym najwcześniej ujawnił się w Stanach Zjednoczonych. Paul F. Lazarsfeld, Bernard B. Berelson i Hazel Gaudet³⁴ zbadali wpływ mediów na decyzje wyborców podczas wyborów prezydenckich w 1940 roku. Prowadzone analizy pokazały, że badania dotyczące procesów politycznych, takich jak wybory, nie mogą się obejść bez wykorzystania metod, a w konsekwencji i ustaleń nauki o komunikowaniu masowym. Najczęściej chodzi o problem skuteczności mediów, o wpływ wywierany przez nie zarówno na procesy poznawcze, jak i emocjonalne oraz behawioralne u poszczególnych jednostek i u traktowanej całościowo publiczności medialnej³⁵. Oprócz nurtu badającego wiedzę polityczną odbiorców duże znaczenie przywiązuje się do kwestii sposobu przedstawiania polityki w mediach, zarówno w ujęciu ilościowym, jak i jakościowym. Można jeszcze wskazać na nurt badań dotyczących reakcji publiczności na polityczną ofertę medialną oraz badanie politycznych funkcji mediów, politycznych przekonań, poglądów dziennikarzy i analizę politycznego wydzźwięku skandali politycznych, gospodarczych i obyczajowych.

³¹ D. Easton, *A System Analysis in Political Life*, New York 1965.

³² K.W. Deutsch, *The Nerves of Government. Models of Political Communication and Control*, New York 1963.

³³ B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne...*, s. 131; S. Michalczyk, *Komunikowanie polityczne...*, s. 19–20.

³⁴ P.F. Lazarsfeld, B. Berelson, H. Gaudet, *The People's Choice*, New York 1944.

³⁵ S. Michalczyk, *Komunikowanie polityczne...*, s. 45.

Socjologicznie zorientowana refleksja nad komunikowaniem politycznym zajmuje się badaniem wpływu mediów na kształtowanie się opinii publicznej, ich roli w procesie kreowania wizerunku partii politycznych i polityków, stosunków między władzą a mediami, przejawów i cech aktywności odbiorców mediów w kontekście ich aktywności politycznej. Opis i zrozumienie komunikowania politycznego wymagają uwzględnienia ogólnych prawidłowości rozwoju społecznego oraz szczególnych problemów w ramach tego procesu.

Komunikowanie polityczne jest uwarunkowane charakterem narodowym, charakterem świadomości narodowej oraz relacjami między narodem a państwem. Socjologia dostarcza nam wiedzy na temat klas społecznych, ich wpływu na funkcjonowanie państwa i władzy, a ponadto analizuje przemiany w strukturze klasowo-warstwowej w państwach będących na różnych szczeblach rozwoju. Z komunikowaniem politycznym wiążą się też zagadnienia kultury, jej rozwoju i zróżnicowania poziomu kulturalnego w społeczeństwie. Istotne znaczenie ma problem kultury politycznej oraz wartości i postaw społecznych. Spojrzenie socjologiczne nakazuje też uwzględnianie ogólnych uwarunkowań funkcjonowania współczesnych społeczeństw informacyjnych z ich nowymi podziałami społecznymi, zróżnicowanym dostępem do informacji społecznej i wpływającymi stąd konsekwencjami.

Istotą perspektywy prawniczej jest rozpatrywanie stopnia niezależności i wzajemnych powiązań między systemem politycznym i systemem prawnym. Analizowane są konstytucyjne podstawy wolności mediów i komunikowania oraz ustawowe uregulowania systemowe w tym zakresie. Znaczenie ma ustroj państwa i prawne zabezpieczenia porządku demokratycznego. Wolność komunikacyjna zakłada występowanie obywatela w podwójnej roli: odbiorcy oraz nadawcy informacji. Ważne jest także prawne zapewnienie obywatelowi dostępu do źródeł informacji i stworzenie równych szans w komunikacji interpersonalnej, czyli zapewnienie swobody dyskusji politycznej i możliwości oddziaływania dzięki temu na konkretne decyzje. Badaniom poddaje się także wpływ prawa na struktury organizacyjne porządku demokratycznego, w konsekwencji komunikowania, a zwłaszcza komunikowania politycznego, oraz prawne kształtowanie stosunków między politykami a dziennikarzami (politycy i dziennikarze nie mogą działać niezależnie od siebie, w swojej pozycji społeczno-zawodowej są od siebie zależni, co oczywiście nie wyklucza prób wzajemnej instrumentalizacji).

Coraz większego znaczenia w badaniu komunikowania politycznego nabiera ekonomia mediów. Kluczowym pojęciem jest tutaj „rynek mediów”, na którym funkcjonują producenci, dystrybutorzy i odbiorcy treści medialnych. Idea rynku zakłada przy tym pojawianie się konkurencji, która również ma określony wpływ na produkowane i przekazywane treści. W nurcie ekonomii mediów można wyróżnić kilka pól badawczych: problem koncentracji w mediach, realizacji

interesów ekonomicznych, politycznego znaczenia concernów medialnych, problem kosztów i dochodów produkcji medialnej.

Stosunek człowieka do polityki można analizować na płaszczyźnie poznawczej, emocjonalnej i behawioralnej. Poszczególne jednostki objawiają zachowania przypadkowe oraz celowe i ukierunkowane. Komunikowanie polityczne w bezpośredni sposób kształtuje ich postawy i zachowania polityczne, gdyż dostarcza wiedzy politycznej, umożliwia interpretację zjawisk i procesów politycznych, tworzy wyobrażenia i wizerunki polityków, grup społecznych i narodów; a także określa preferencje i nastawienie jednostek w stosunku do konkretnych polityków, partii, rządów, kreuje postawy wobec polityki jako procesu; oprócz tego wpływa na siłę i formy partycypacji politycznej jednostki – stopień zaangażowania lub pojmowania polityki jako zjawiska obcego, nie dotyczącego jej bezpośrednio.

Aspekt psychologiczny w badaniach komunikowania politycznego najczęściej wiąże się z analizowaniem jego skutków. Nie należy go jednak ograniczać tylko do tej sfery, ponieważ jest on również obecny przy odkrywaniu i wyjaśnianiu innych obszarów, wśród których na pierwszy plan wysuwa się obszar społecznego odbioru mediów, w szczególności percepcji treści medialnych. Przydatne jest też uwzględnianie czynników psychologicznych w badaniach nad komunikatorami – dziennikarzami.

Kompetencja komunikacyjna kształtuje się w procesie uczenia się i stanowi wynik woli jednostki i jej otoczenia społecznego. Możliwa jest zatem działalność pedagogiczna w zakresie komunikowania politycznego. W ramach pedagogiki można wyróżnić kilka obszarów badawczo-dydaktycznych mających pośredni lub bezpośredni związek z komunikowaniem politycznym. Są to: polityka kształcenia i wychowania, kształcenie polityczne i pedagogika medialna.

Język polityki jest przedmiotem badań w wielu krajach. Na ich gruncie wykształciła się politolingwistyka, w ramach której analizuje się komunikacyjne funkcje języka używanego przez uczestników komunikowania politycznego. Do jej szczegółowych zadań należą: klasyfikacja i typologizacja tekstów politycznych, analiza semantyczna i pragmatyczna programów politycznych i komunikatów wyborczych, gromadzenie i archiwizowanie tekstów politycznych oraz sporządzanie specjalistycznych słowników, analiza słownictwa politycznego w aspekcie historycznym, a także badanie manipulacji językowej i funkcjonalności języka w komunikowaniu politycznym.

Bogusława Dobek-Ostrowska wyszczególnia następujące podejścia badawcze w studiach nad komunikowaniem politycznym³⁶: behawioralne, strukturalno-funkcjonalne, interakcyjne, dialogowe oraz rynkowe (marketingowe).

³⁶ Taki podział podejść badawczych w studiach nad komunikowaniem politycznym znajdujemy w: B. Dobek-Ostrowska, *Komunikowanie polityczne i publiczne...*, s. 135–141; *eadem*, *Porozumienie czy konflikt...*, s. 13–17.

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-789-7
